

VÉGH OLIVÉR

A KALOTASZEGI NAGYPETRI FAZEKASSÁGÁRÓL

A kalotaszegi „Alszeg” dombvidékén, az Almás mentén fekszik egy mellékvölgyben Nagypetri. Jankó János (Jankó: *Kalotaszeg magyar népe*, 1892) a múlt században, a foglalkozásjelző családnevek felmérésénél két *Fazakas* nevű családot említ a faluban. Feltételeztük, hogy ezek felmenő ági rokonai valamikor fazekas mesterséget folytattak, s ennek hagyományát akartuk felderíteni Nagypetriben.

Részletes helyszíni adatgyűjtésünk során több fazekasmesterről szereztünk tudomást, az 1800-as évek elejétől kb. 1940-ig, a mesterség megszűnéséig. A felkutatott fazekasok mind egy család, nevezetesen a *Barta* család leszármazottai.

Az 1800-as évek előtti fazekasságra vonatkozó megbízható adatot ugyan nem sikerült találnunk, de úgy véljük, hogy az almási Dezsővár — amelynek régen Nagypetri is vártartozéka volt — megteremtette maga körül a szükségleteit kielégítő fazekasságot is. Ilyen módon első ízben mutathatunk rá arra, hogy Nagypetri egyike volt Kalotaszeg folyamatosan működő fazekasközpontjainak. A nagypetri fazekas- és csempekészítő központ bemutatása kiegészíti dr. Kós Károly erdélyi magyar csempekészítő központjainak térképét (vö. Kós: *Népelet és néphagyomány*, 1972: *Népi kandallók és kályhacsempék az erdélyi magyarság körében* c. tanulmány, 108—133.).

A mesterség kialakulásához a kellő feltételek (elsősorban agyag) adva voltak. A nagypetri fazekasmesterek az agyagot a Burtuka (Bortuka) nevű határrészből hozták, amely jó minőségű vörös agyag; használati edények és kályhacsempék készítésére egyaránt alkalmas.

Nagypetri kialakult fazekassága az utóbbi időben főleg a helyi szükségleteket és a közvetlen környezet igényeit elégítette ki (Kispetri, Dank, Argyas, Alsó- és Felsőfüld), de termékeik régebben a távolabbi kalotaszegi falvakba is eljutottak. Így pl. Gyerővásárhelyen találtuk Barta Samu nagypetri fazekas 1889-beli feliratos könyvbutelláját (2. ábra), Sárvasáron az egyik madaras-virágcserepes kályhacsempéjüket (5. ábra), valamint Vistán, Darócon és Mákóban 1890-es, illetve 1897-es feliratos csempéiket (6. és 7. ábra).

A felkutatott nagypetri fazekasok egyaránt készítettek használati edényeket és kályhacsempéket, amelyeknek egyes darabjai, valamint a szájhagyományban fennmaradt emlékei fejlett technikai tudásról tanúskodnak.

Első ismert nagypetri fazekasunk, *Barta Ferenc* feltehetően a későbbi Barta testvérek apja és mestere volt. Fennmaradt egy általa készített zöldmáz, csiszolt szárú tölcser „Barta Ferenc 1854” felirattal (1. ábra). A nagypetri fazekastermékről ez a legkorábbi adatunk.

Barta Károly (1851—1920) készítette a Barta család leszármazottai szerint a mélyzöldmázos vékásfazekákat, amelyeknek egyenletesen domborított oldalán kétsoros körbefutó, ujjal benyomkodott abroncs-

dísz van (4. ábra). Tudjuk, hogy cserépedényeink legrégebb díszei karcoltak vagy rátétesek és még funkcionális jellegűek voltak (ne csúszszanak használat közben), illetve technológiai megoldásból eredtek (a nagyméretű edényeket agyagszalagokból abronccsal összefogva építették fel).

Érdekes, hogy Nagypetriben ez a díszítő forma őrződött meg, noha más kalotaszegi fazekasközpontoknál a vékásfazekakon egyéb — szintén ősi — díszítéseket használtak (pl. Gyerőmonostoron a karcolt hullámvonalat, Almáson az egyszerű, földfestéssel festett körbefutó vonalakat). A Barták által készített vékásfazekak a legszebbek Kalotaszegen. Tökéletes korongolásúak, ami ilyen nagy edények esetében igen nehéz feladat, s formában is eltérnek a többi kalotaszegi fazekasgóc hasonló termékeitől (pl. a gyerőmonostoriak keskenyebbek és magasabbak, az almásiak inkább fennhasasak).

Barta Samu (1857—1919) az előző fazekas testvére volt, s bár külön dolgoztak, egy égetőkemencét (katlant) használtak. Őt tartják a Barták közül a legkiválóbb fazekasnak. Barta Samu könyv alakú butelláját (*biblia*) ismerjük 1889-ből, amely ez ideig egyedülálló ilyen jellegű lelet Kalotaszegen (2. ábra).

Mindkét Barta testvér egyaránt készített edényt és kályhacsempét. Nekik tulajdonítják az alakos ábrázolások közül a Kalotaszegen ritkaságszámba menő s csempén eddig egyedüli nyulas-mintát. Ezt a ma élő Barta család tagjain kívül mások is megerősítették a faluban: a kályhacsempé fát ábrázol, a tetején három rózsával és madarakkal, lenn pedig a fatörzs felé fordulva egy-egy nyulat — mondták. Sajnos ilyen kályhacsempét ez ideig nem sikerült felkutatnunk Kalotaszegen. Alakos ábrázolással azonban találkozunk egy másik nagypetri kályhacsempén is. Ez újabb keletű lehet, s a Barta család valamelyik későbbi tagja készítette. A minden dísz nélküli, sima zöldmázás csempé a kályhaszem közepén egy kabátba-nadrágba öltöztetett álló emberalakot ábrázol.

Feltűnő, hogy az emberalakos csempékből csak egy darabot használtak fel, s más csempék közé a kemence frontális oldalának közepére illesztették be. Helyszíni adatgyűjtésünkkor Nagypetriben még három álló kemencét találtunk ilyen megépítésben. Hozzátehetjük még, hogy a Kalotaszeg falvaiban talált egyéb emberalakos csempék is egy-egy lebontott kemence kályhaszemei közül, mindig egyedi darabként kerültek elő (Gyerőmonostoron öt esetben, Gyerővásárhelyen és Sárvasáron egy-egy esetben.) Feltehető tehát, hogy többfelé régi szokás lehetett Kalotaszegen, hogy középső díszként emberalakos csempét használjanak, ami magyarázná egyúttal azt is, hogy miért került ezekből elő olyan kevés példány. (Az általunk eddig felkutatott kalotaszegi alakos csempék változataiból — a páros madarakat leszámítva — mindössze 5—6-félét sikerült találnunk.)

Alakos ábrázolásokat sejtetnek a nagypetri kemence sarokdíszeként használt korongolt gombok is, amelyek kalotaszegi testvéreink változatos formában még teljesen kivehető az emberfej (Hunyad).

A Barta testvérek mindenféle ügyes *cserép dolgot* készítettek, sőt emlékezet szerint, mivel igen szerettek muzsikálni, rendes nagyságú, mázas cserép hegedűket csináltak maguknak s *jáccodtak* is rajtuk.

Barta József (1887—1943), Barta Károly fia, kb 1940 körül hagyott fel a mesterséggel, s ezzel meg is szűnt a nagypetri fazekasság. Bár mázórlőjük még ma is megvan, égetőkemencéjüket már lebontották, abban a biztos tudatban, hogy többé nem lesz már szükségük rá.

Ő is készített mindenféle fazekas-terméket, de 1920—25-től kezdve főleg csak kályhacsempéket. A Barta családtól került Ferencz Miklós nagypetri (jelenleg bikali) ref. pap tulajdonába egy általa készített szép zöldmázú (kb. 1 literes) kulacs, valamint egy nagy háromcsecsű zöldmázos csalikanta „Berecz András emlék” felirattal. Ez utóbbinak mérete és előfordulása igen szokatlan, mivel tudomásunk szerint Kalotaszegen — noha több faluban folyt szőlőtermesztés — a csalikancsók-nak nem volt divatja.

Barta József nagy méretű uborkás kantákat, fazekakat is igen szépen korongolt, ezenkívül *apróságokat* is készített (perselyek, gyufatartók és egyebek). Termékeit a környék vásárolta, az edényekért a szokott módon — megtöltve azt — gabonával fizettek.

Neki tulajdonítják az egyik madaras-virágcserepes kályhacsempét (5. *ábra*) és a *címerest*. Ez utóbbiról meg az 1890-es és 1897-es madararól (6. és 7. *ábra*), amelyeket valamelyik Barta testvér készíthetett (az 1897-es csempe keretdíszé pl. Barta Samu butellájával egyező), Kovács József ma élő almási fazekas is úgy tudja, hogy Nagypetriben készültek. Nagyméretű kemencecsempéket is készített. Ezek mintáját nem tudtuk pontosan azonosítani, de többen úgy emlékeztek, hogy az egyik igen nemes kivitelezésű „JF 1858”-as felírású csempét (8. *ábra*) másolta gipszmintával. Ez a csempe eredetileg is Nagypetriben készülhetett, mert többféle méretben fordul itt elő (24,5 × 42 cm, 27 × 44 cm), sima keretből álló széldíszítménye is hasonló a nagypetrikéhez. Ezenkívül pedig egy azóta sajnos már megsemmisült, kizárólag itteni lelőhelyű csempe díszítményének felét elfoglaló díszes virágtartó edény a „JF 1858”-as csempe edényének hasonmása volt s széldíszítményeik is azonosak voltak.

Fa *nyomóformáikat* az utóbbi időben állítólag Körösfön faragták (az utolsókat kevéssel helyszíni gyűjtésünk előtt aprították fel gyűjtőfának!), de kb. 1925-től kezdve sima csempe az igény, mert „a sok cifrát nehéz takarítani”, így aztán a régi nyomófákat legyalulják, esetleg keretet hagynak neki, és zöld vagy barna mázzal sima csempéket készítenek. Ezek a takaréktűzhelyhez készült csempék kisebb és négyzetes alakúak (kb. 25 × 25 cm), esetenként kettéosztott virágdíszel. Ugyanilyenek készülhettek gipszmintával az utóbbi időben Almáson és Várfalván is. Az utolsó időkben Nagypetriben kb. háromszor-négyszer égettek egy évben, ami kb. 20 kályháravalót tesz ki.

A ma is élő *Barta Károly* (sz. 1909) és ifj. *Barta József* (sz. 1921) Barta József fiai, akik 1940-ig apjuk mellett dolgoztak.

Szőcs Lajos (kb. 1890—1968), a Bartákkal rokonságban lévő — valószínűleg náluk is tanuló — zombori származású „Laji” (mindenki

csak így ismerte), 1917-ig Nagypetriben dolgozott. Később Zsomborra költözött és ott folytatta mesterségét haláláig. Csak edényeket készített, kályhacsempéket nem. Ezekkel járta a környéket, s még a havasra is feljutott két *szamárhát* edénnyel *deszkát cserélni*. Háztartási edényei: fazekak, korsók, uborkás kanták, mázas kupások és kisebb formájú tálak.

Sárgásfehér vázái gyéren díszítettek, egészen kezdetleges zöld le-
velű, piros virágokkal, valószínűleg a cifra porcelán edények divatjára készült, igen silány díszű munkák. Érdekesebbek viszont sötétzöldmázas áttört fánkostálai. Kupásai is szebbek, zöldmázas, fekete írókázott futóvonalakkal és pettyekkel vagy fehérén feketével (ezek ismét kezdetlegesebbek). A fehér máznak különben sem volt hagyománya Nagypetriben.

*

Első felmérésünk alapján tehát Kalotaszeg egyik jelentős népi mesterségének — a fazekasságnak — újabb központjára derült fény. Nagypetriben ugyan az utóbbi időben kevés mester dolgozott, de folyamatos működésük kielégítette a közvetlen környék igényeit. Az utóbbi 150 évben ugyanilyen jellegű fazekas tevékenységgel találkoztunk más régi kalotaszegi fazekasgócok esetében is (pl. Gyerőmonostor, Almás); csak az erősebb hagyományú hunyadi fazekasság tudta nagyobb mennyiségű termelésének értékesítését biztosítani a híres hunyadi vásárok alkalmával.